

بررسی مجموعه پایان‌نامه‌های دانشگاه تهران

ناهید بنی‌اقبال^۱

چکیده:

پژوهش ذیل، حاصل اطلاعات کمی از مجموعه پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه‌های دانشکده‌ها و مؤسسات وابسته به دانشگاه تهران به ترتیب تفکیک سازمانی و تفکیک مقاطع تحصیلی است که این بررسی با توجه به دو هدف، انجام گرفته است: نخست آگاهی دادن به دانشجویان و مسوولان آموزش دانشگاه که به مساله و اسپاری پایان‌نامه‌ها توجه لازم مبذول دارند. دیگر اینکه استادان محترم مسأله تحقیق پایان‌نامه را جدیتر تلقی کرده، توجهی خاص به وضع کیفی آن داشته باشند که اگر این تحقیقات مطابق با موازین علمی پژوهشی باشد بار فراوانی را از دوش برنامه‌های پژوهش دولت برداشته، روند تحقیق نظام یافته و پویایی را بر پژوهش دانشگاه حاکم خواهد ساخت.

مقدمه

کنفرانس عمومی یونسکو در بیست و سومین جلسه خود در نوامبر سال ۱۹۸۵ تصویب‌نامه سال ۱۹۶۴ را مورد تجدید نظر قرار داد. از این تاریخ، آمارهای تولید اطلاعات کشورهای مختلف می‌باید براساس تعاریف و طبقه‌بندی این تصویب‌نامه که تأکید می‌کند آمار تولید منابع کتابی باید شامل تمامی انتشارات غیر ادواری که در یک کشور تولید و در دسترس عموم قرار می‌گیرد، باشد، و

۱- رئیس مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

کتابشناسیهای ملی کشورهای مختلف آنها را نیز در برگیرد و ذیل پاراگرافی به این مضمون:

«انواع انتشارات ذیل، به ضمیمه دیگر چیزها، می باید آمار تولید کتاب را شامل شود»: بند ۲، ۱، و بالاخره در بند سوم تزه‌های دانشگاهی^۱ را ذکر می‌کند. اصطلاحنامه کتابداری^۲ پایان‌نامه‌ها را مقاله یا رساله‌ای تعریف می‌کند که به وسیله داوطلب درجه دانشگاهی به عنوان یکی از شرایط احراز آن درجه ارائه می‌شود.

بوشا با نقل قول از رالف آلبو^۲ تعریف متفاوتی ارائه می‌دهد «در مورد ترازین فرضیه حاکم است که دانشجو در تحقیق خود باید پاره‌ای برکل دانش بشری بیفزاید. در این توفیق او باید بتواند از تز خود در زمینه‌ای که ارزش تحقیق دارد دفاع کند، اما در نهایت، این مشارکت چقدر جزئی خواهد بود هیچ‌گونه اهمیتی ندارد»^۳. اینک پایان‌نامه تحقیقی است که از شرایط لازم دریافت درجه‌ای از تحصیلات تکمیلی است قوی است که جملگی برآند.

در دانشگاه تهران نیز از ابتدای تاسیس، قانون تهیه رساله‌ای به عنوان پایان‌نامه تحصیلی در رشته‌های مختلف علوم اجرا شده و اکنون تعدادی از رساله‌های موجود در مجموعه پایان‌نامه‌های مرکز اسناد کتابخانه مرکزی دانشگاه که در سالهای ۱۳۱۳ و ۱۳۱۴ تدوین شده است مؤید این گفتار است. پایان‌نامه‌های تهیه شده در سالهای فوق اگرچه با موازین تحقیقات امروزی تهیه نشده‌اند و از کیفیت علمی چندانی برخوردار نیستند اما نقش تاریخی خود را در اثبات انجام این شرط علمی ایفا می‌کنند.

وجود این پایان‌نامه‌ها ضمناً این مساله را به اثبات می‌رساند که سنت واسپاری نسخه و یا نسخه‌هایی از پایان‌نامه‌ها به کتابخانه‌های دانشگاه وجود داشته و اجرا می‌شده است. شاید تعیین تاریخ قدیمیترین پایان‌نامه‌ی موجود در کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه کار مشکلی باشد اما در کتابخانه مرکزی نسخه‌هایی از پایان‌نامه‌های دانشجویان دانشسرایعالی که در آن زمان به دانشگاه

1- University theses

2- Ralph M. Albaugh

تهران منظم شده بود وجود دارد که مربوط به اولین سال تحصیل در دانشگاه تهران (۱۳۱۳-۱۳۱۴) است.

بررسی تاریخی: با بررسی اجمالی در محتوای ظاهری و کمی این پایان‌نامه‌ها مشخص می‌شود که در سالهای اولیه تاسیس دانشگاه، تهیه پایان‌نامه تحصیلی اگرچه اجباری بوده اما با کیفیت و وسواس چندانی انجام نمی‌شده و مجموعه‌ای که از این سالها موجود است اکثراً در دفترچه‌های چهل‌الی صد برگ با جلد‌های بسیار نازک کاغذی و به صورت دستنویس تهیه شده و حتی در صفحات معدودی، پنج‌الی شش صفحه نوشته شده‌اند.

اما بتدریج که از سالهای اولیه تاسیس دانشگاه می‌گذرد برکمیت و به تبع آن، بر کیفیت ظاهری پایان‌نامه‌ها نیز افزوده می‌شود. این مساله در دانشکده‌های مختلف جنبه‌های متفاوتی دارد. در بعضی دانشکده‌ها از جمله دانشکده فنی از همان اولین نسخه موجود مربوط به این دانشکده مشخص می‌شود که در گروه‌های مختلف آموزشی انجام این تحقیق الزامی، در پایان تحصیلات دانشگاهی، از توجه نسبتاً بیشتری برخوردار بوده است در حالی که در بعضی از دانشکده‌ها، همان‌طور که ذکر شد، به تهیه چند صفحه معدود با کیفیت ظاهری پایین بسنده شده است. نکته جالب اینکه در بعضی دانشکده‌ها در سالهای گذشته تهیه پایان‌نامه آن‌قدر مورد بیتوجهی و بیمهری قرار گرفته که تحقیقی واحد در مورد یک منطقه، با تغییر نام منطقه در عنوان، بدون هیچ‌گونه تغییری در محتوا، در دو جلسه متوالی از یک روز دفاع و تأیید گردیده است.

اما در سالهای اخیر جنبه‌های ظاهری و کمی پایان‌نامه‌ها حاکی از توجه بیشتر، در بعضی از رشته‌های آموزشی، به مساله تحقیق و انجام این شرط آموزشی است.

اهمیت توجه به مجموعه‌های پایان‌نامه‌ها

توجه به انجام تحقیقاتی پایان‌نامه‌ای می‌تواند علاوه بر تعالی جنبه‌های آموزشی یک رشته علمی کمک بزرگی به توسعه جنبه‌های کاربردی علم مذکور در

سطح مملکت باشد و از صرف هزینه‌های تکراری برای انجام تحقیقات لازم در سطح کشور جلوگیری نموده، مانع انجام کارهای تکراری و صرف وقت مضاعف نیروهای متخصص گردد.

از نیازهای اولیه بررسی ساماندهی وضع تحقیقات پایان‌نامه‌های دانشگاه، تدوین نظام اطلاعاتی منسجم و دقیق از تحقیقات انجام شده و ارائه اطلاعات لازم از آنها به دانشجویان و محققین می‌باشد. ایجاد چنین نظامی خلاءهای اطلاعاتی را مشخص نموده، دانشجویان را در جریان نیازهای تحقیقاتی کشور قرار خواهد داد. در این زمینه، سعی شده اطلاعات مختصری از وضعیت مجموعه‌های پایان‌نامه‌ها در کتابخانه‌های دانشگاه تهران ارائه شود. این اطلاعات صرفاً جنبه آماری داشته و نمی‌تواند بررسی‌ای محتوایی به حساب آید. انجام بررسی محتوایی نیازمند سازماندهی دقیق همه پایان‌نامه‌های موجود در این مجموعه‌هاست تا بتواند چگونگی کم و کیف موضوعی تحقیقات پایان‌نامه‌ای این دانشگاه را روشن سازد.

وضعیت مجموعه‌های موجود

مطابق جدول شماره (۱) تعداد پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه‌های مختلف دانشگاه تهران، جمعاً، ۳۰۶۵۱ عنوان است که ۱۳۰۹۴ عنوان کارشناسی، ۱۵۹۹۶ عنوان کارشناسی ارشد و ۱۵۶۱ عنوان مربوط به مقطع دکتراست به منظور ایجاد تصویر درستی از مجموعه پایان‌نامه‌های موجود فارغ‌التحصیلان این دانشگاه در کتابخانه‌های دانشکده‌ها و موسسات، مجموعه موجود در مرکز اسناد کتابخانه مرکزی در ستونهای جداگانه ارائه شده است. گرچه ممکن است تعداد زیادی از عنوانهایی که در مرکز اسناد کتابخانه مرکزی موجود است در کتابخانه‌های دانشکده‌ها وجود نداشته باشد، و بالعکس. اما اینچنین فرض شده که مجموعه کتابخانه مرکزی ترکیبی از نسخه‌های دوّم مجموعه‌های موجود در دانشکده‌هاست. مطابق جدول ۲ بیشترین مجموعه پایان‌نامه‌ها در دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۶۸۷۰ عنوان و در مرتبه دوم در دانشکده هنرهای زیبا ۳۸۸۴ و در مرتبه سوم در دانشکده الهیات و معارف اسلامی ۲۹۸۹ عنوان وجود دارد.

جدول شماره ۱ - مقایسه مجموعه پایان‌نامه‌های مقاطع مختلف موجود در کتابخانه‌ها با مجموعه کتابخانه مرکزی

ردیف	نام کتابخانه‌ها	کل	مرکزی	کارشناسی	مرکزی	ارشد	مرکزی	دکتری	مرکزی
۱	استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری	۲۹۸۹	۷۳۱	۱۸۷۰		۹۰۳	۶۵۲	۲۱۶	۷۹
۲	انستیتیوی الکترونیک	۳۷۰	۳۷۱	۹۲	۱	۲۷۵	۳۶۷	۳	۳
۳	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۲۰۰۰	۴۹۲۶	۰	۳۶۹۹	۱۵۰۰	۹۷۳	۵۰۰	۲۵۴
۴	دانشکده اقتصاد	۵۰۰	۵۳	۵۰۰	۰	۰	۴۴	۰	۹
۵	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزش	۱۴۵	۱۷۲	۰	۰	۱۳۹	۱۶۰	۶	۱۲
۶	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۶۸۷۰	۸۰۳	۶۰۰۰	۱۳	۷۸۰	۷۱۲	۹۰	۷۸
۷	دانشکده دامپزشکی	۲۴۸۰	۹	۰	۰	۲۴۸۰	۹	۰	۱۶۲۵
۸	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۹۸۵	۶۰۴	۰	۷۶	۹۸۰	۵۲۶	۵	۲
۹	دانشکده زبانهای خارجی	۲۹۴	۱۹۰۵	۰	۱۲۵۹	۲۹۴	۶۳۶	۰	۱۰
۱۰	دانشکده علوم	۱۶۵۲	۴۵۱	۰	۰	۱۰۰۰	۴۴۸	۶۵۲	۳
۱۱	دانشکده علوم اجتماعی	۲۶۰۵	۱۷۳۷	۲۰۰۰	۱۴۷۷	۶۰۰	۲۵۱	۵	۹
۱۲	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۸۰۰	۹۹۶	۰	۰	۷۸۵	۹۷۰	۱۵	۲۶
۱۳	دانشکده فنی	۷۱۶	۷۷۶	۴	۱۶۴	۷۱۰	۵۹۲	۲	۲۰
۱۴	دانشکده کشاورزی (مرکزی)	۱۶۱۶	۸۲۴	۱۵۰	۴	۱۴۵۰	۸۱۶	۱۶	۴
۱۵	دانشکده محیط زیست	۲۰	۴۰	۰	۰	۲۰	۴۰	۰	۰
۱۶	دانشکده منابع طبیعی	۲۸۰	۳۱۶	۱۰۰	۰	۱۷۷	۳۱۶	۳	۰
۱۷	دانشکده هنرهای زیبا	۳۸۸۴	۲۲۲۶	۱۹۴۲	۱۳۶۳	۱۹۴۲	۸۶۲	۰	۱
۱۸	شهید احمد دهقانی (مجمع آموزش عالی قم)	۳۰۰	۰	۰	۰	۳۰۰	۰	۰	۰
۱۹	شهید مداح (مجمع آموزش عالی ابوریحان)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۰	کوی دانشگاه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۲۱	گروه ریاضی دانشکده علوم	۲۲۷	۸۵	۰	۰	۲۲۰	۷۴	۷	۱۱
۲۲	گروه فیزیک دانشکده علوم	۴۲۴	۸۶	-	۰	۴۲۴	۸۶	۰	۰
۲۳	گروه مکانیک دانشکده فنی	۴۰۹	۱۷۸	۲۹۰	۹	۱۱۹	۱۶۶	۰	۳
۲۴	گروه مهندسی متالورژی و مواد	۱۶۸	۸۵	۸۶	۰	۸۲	۸۵	۰	۰
۲۵	مرکز بین‌المللی آموزش زبان فارسی	۵۸	۰	۵۸	۰	۰	۰	۰	۰
۲۶	مرکز تحقیقات بیوشیمی - بیوفیزیک	۱۳۰	۱۰۷	۰	۰	۱۲۰	۹۶	۱۰	۱۱
۲۷	مرکز تحقیقات کویری و بیابانی ایران	۳۵	۱۳	۰	۰	۳۵	۱۳	۰	۰
۲۸	مرکز مطالعات عالی بین‌المللی	۲۸۵	۷	۰	۰	۲۷۵	۷	۱۰	۰
۲۹	موسسه باستانشناسی و موقوفات دکتر افشار	۱۰	۴۶۹	۲	۳۸۱	۶	۸۸	۲	۰
۳۰	موسسه حقوق تطبیقی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۱	موسسه روانشناسی	۲۲۴	۱۳۹	۰	۴۳	۲۲۰	۹۶	۴	۰
۳۲	موسسه ژئوفیزیک	۱۷۵	۱۲۰	۰	۰	۱۶۰	۱۲۰	۱۵	۰
۳۳	موسسه لغتنامه دهخدا	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	جمع	۳۰۶۵۱	۱۸۲۲۹	۱۳۰۹۴	۸۴۸۹	۱۵۹۹۶	۹۲۰۵	۱۵۶۱	۵۳۵

جدول شماره ۲- نسبت فراوانی پایان نامه های مقاطع مختلف موجود در کتابخانه ها

ردیف	نام کتابخانه ها	کل	درصد	کارشناسی	درصد	ارشد	درصد	دکتری	درصد
۱	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۶۸۷۰	۲۲.۴	۶۰۰۰	۴۵.۸	۷۸۰	۴.۸۸	۹۰	۵.۷۷
۲	دانشکده هنرهای زیبا	۳۸۸۴	۱۲.۷	۱۹۴۲	۱۴.۸	۱۹۴۲	۱۲.۱	۰	۰
۳	استاد شهید آیت الله مرتضی مطهری	۲۹۸۹	۹.۷۵	۱۸۷۰	۱۴.۳	۹۰۳	۵.۶۵	۲۱۶	۱۳.۸
۴	دانشکده علوم اجتماعی	۲۶۰۵	۸.۵	۲۰۰۰	۱۵.۳	۶۰۰	۳.۷۵	۵	۰.۳۲
۵	دانشکده دامپزشکی	۲۴۸۰	۸.۰۹	۰	۰	۲۴۸۰	۱۵.۵	۰	۰
۶	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۲۰۰۰	۶.۵۳	۰	۰	۱۵۰۰	۹.۳۸	۵۰۰	۳.۲
۷	دانشکده علوم	۱۶۵۲	۵.۳۹	۰	۰	۱۰۰۰	۶.۲۵	۶۵۲	۴۱.۸
۸	دانشکده کشاورزی (مرکزی)	۱۶۱۶	۵.۲۷	۱۵۰	۱.۱۵	۱۴۵۰	۹.۰۶	۱۶	۱.۰۲
۹	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۹۸۵	۳.۲۱	۰	۰	۹۸۰	۶.۱۳	۵	۰.۳۲
۱۰	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۸۰۰	۲.۶۱	۰	۰	۷۸۵	۴.۹۱	۱۵	۰.۹۶
۱۱	دانشکده فنی	۷۱۶	۲.۳۴	۴	۰.۰۳	۷۱۰	۴.۴۴	۲	۰.۱۳
۱۲	دانشکده اقتصاد	۵۰۰	۱.۶۳	۵۰۰	۳.۸۲	۰	۰	۰	۰
۱۳	گروه فیزیک دانشکده علوم	۴۲۴	۱.۳۸	۰	۰	۴۲۴	۲.۶۵	۰	۰
۱۴	گروه مکانیک دانشکده فنی	۴۰۹	۱.۳۳	۲۹۰	۲.۲۱	۱۱۹	۰.۷۴	۰	۰
۱۵	انستیتوی الکترونیک	۳۷۰	۱.۲۱	۹۲	۰.۷	۲۷۵	۱.۷۲	۳	۰.۱۹
۱۶	شهیداحمددعقانی(مجمع آموزش عالی قم)	۳۰۰	۰.۹۸	۰	۰	۳۰۰	۱.۸۸	۰	۰
۱۷	دانشکده زبانهای خارجی	۲۹۴	۰.۹۶	۰	۰	۲۹۴	۱.۸۴	۰	۰
۱۸	مرکز مطالعات عالی بین المللی	۲۸۵	۰.۹۳	۰	۰	۲۷۵	۱.۷۲	۱۰	۰.۶۴
۱۹	دانشکده منابع طبیعی	۲۸۰	۰.۹۱	۱۰۰	۰.۷۶	۱۷۷	۱.۱۱	۳	۰.۱۹
۲۰	گروه ریاضی دانشکده علوم	۲۲۷	۰.۷۴	۰	۰	۲۲۰	۱.۳۸	۷	۰.۴۵
۲۱	موسسه روانشناسی	۲۲۴	۰.۷۳	۰	۰	۲۲۰	۱.۳۸	۴	۰.۲۶
۲۲	موسسه ژئوفیزیک	۱۷۵	۰.۵۷	۰	۰	۱۶۰	۱	۱۵	۰.۹۶
۲۳	گروه مهندسی متالورژی و مواد	۱۶۸	۰.۵۵	۸۶	۰.۶۶	۸۲	۰.۵۱	۰	۰
۲۴	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزش	۱۴۵	۰.۴۷	۰	۰	۱۳۹	۰.۸۷	۶	۰.۳۸
۲۵	مرکز تحقیقات بیوشیمی - بیوفیزیک	۱۳۰	۰.۴۲	۰	۰	۱۲۰	۰.۷۵	۱۰	۰.۶۴
۲۶	مرکز بین المللی آموزش زبان فارسی	۵۸	۰.۱۹	۵۸	۰.۴۴	۰	۰	۰	۰
۲۷	مرکز تحقیقات کویری و بیابانی ایران	۳۵	۰.۱۱	۰	۰	۳۵	۰.۲۲	۰	۰
۲۸	دانشکده محیط زیست	۲۰	۰.۰۷	۰	۰	۲۰	۰.۱۳	۰	۰
۲۹	موسسه باستانشناسی وموقوفات دکترافشار	۱۰	۰.۰۳	۲	۰.۰۲	۶	۰.۰۴	۲	۰.۱۳
۳۰	کوی دانشگاه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۱	موسسه لغتنامه دهخدا	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۲	موسسه حقوق تطبیقی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳۳	شهیدمداح(مجمع آموزش عالی ابوریحان)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	جمع	۳۰۶۵۱	۱۰۰	۱۳۰۹۴	۱۰۰	۱۵۹۹۶	۱۰۰	۱۵۶۱	۱۰۰

پایان‌نامه‌های مقطع کارشناسی: تقریباً نیمی از پایان‌نامه‌های فوق متعلق به مقطع کارشناسی است. برای پایان‌نامه‌های این مقطع گرچه اکثراً دقت، نیرو و هزینه زیادی مصرف می‌شود، اما به علت عدم اجرای تحقیق منطبق با موازین تحقیقات علمی با وجود اینکه اطلاعات فراوانی را ارائه می‌دهند اما جایز نیست که جزء کارهای تحقیقاتی محسوب شوند و به همین علت، در اکثر کتابخانه‌ها، از گردآوری و نگهداری آنها خودداری می‌شود و فقط بعضی گروه‌های آموزشی مجموعه پایان‌نامه‌های کارشناسی را در گروه مربوطه نگهداری می‌کنند که طبیعتاً سیاستهای خدماتی متفاوتی هم در مورد آنها اعمال می‌شود. بیشترین مجموعه پایان‌نامه‌های کارشناسی کتابخانه‌های دانشکده‌ها و موسسات در دانشکده حقوق و علوم سیاسی موجود است که تعداد آن ۶۰۰۰ گزارش شده است. در مرتبه دوم، مجموعه دانشکده علوم اجتماعی است که ۲۰۰۰ عنوان و در مرتبه سوم، مجموعه دانشکده هنرهای زیبا ۱۹۴۲ عنوان است (جدول شماره ۳ مجموعه پایان‌نامه‌های کارشناسی برحسب تعداد).

لازم به تذکر است که تنها ۱۳ کتابخانه دارای مجموعه‌ای از پایان‌نامه‌های کارشناسی هستند و بقیه کتابخانه‌ها همان‌گونه که قبلاً ذکر شد از نگهداری پایان‌نامه‌های این مقطع به علت فقدان ارزش تحقیقی آنها، خودداری می‌کنند.

پایان‌نامه‌های مقطع کارشناسی ارشد

غنیترین مجموعه‌های پایان‌نامه‌ای کتابخانه‌ها را پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد تشکیل می‌دهند. این گروه از پایان‌نامه‌ها از کیفیت ظاهری و محتوایی بیشتری برخوردارند. اما هنوز در تعداد زیادی از گروه‌ها برای تهیه و انجام این تحقیقات که پاره‌ای از نیرو، هزینه و زمان دانشجو را به خود تخصیص می‌دهد و می‌تواند جوابگوی اکثر نیازهای تحقیقاتی در سطح مملکت باشد، توجه کافی مبذول نمی‌شود. در این گونه پایان‌نامه‌ها حتی ابتدایی‌ترین اصول یک تحقیق علمی که بیان هدف و مساله تحقیق و یا معرفی روش و ابزار تحقیق، و در نهایت، ارائه یافته‌های تحقیق است، مراعات نمی‌شود و بدیهی است ارائه اطلاعات صحیحی از این گونه پایان‌نامه‌ها نیازمند فرصت فراوان و آشنایی با آن مقوله از علم است تا

جدول شماره ۳- نسبت فراوانی پایان‌نامه‌های کارشناسی در کتابخانه‌ها

ردیف	نام کتابخانه‌ها	کارشناسی	درصد
۶	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۶۰۰۰	۴۵.۸۲
۱۱	دانشکده علوم اجتماعی	۲۰۰۰	۱۵.۲۷
۱۷	دانشکده هنرهای زیبا	۱۹۴۲	۱۴.۸۳
۱	استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری	۱۸۷۰	۱۴.۲۸
۴	دانشکده اقتصاد	۵۰۰	۳.۸۲
۲۳	گروه مکانیک دانشکده فنی	۲۹۰	۲.۲۱
۱۴	دانشکده کشاورزی (مرکزی)	۱۵۰	۱.۱۵
۱۶	دانشکده منابع طبیعی	۱۰۰	۰.۷۶
۲	انستیتوی الکترو تکنیک	۹۲	۰.۷۰
۲۴	گروه مهندسی متالوژی و مواد	۸۶	۰.۶۶
۲۵	مرکز بین‌المللی آموزش زبان فارسی	۵۸	۰.۴۴
۱۳	دانشکده فنی	۴	۰.۰۳
۲۹	موسسه باستانشناسی و موقوفات دکتر افشار	۲	۰.۰۲
۲۲	گروه فیزیک دانشکده علوم	۰	۰.۰۰
۲۶	مرکز تحقیقات بیوشیمی - بیوفیزیک	۰	۰.۰۰
۳۱	موسسه روانشناسی	۰	۰.۰۰
۳۲	موسسه ژئوفیزیک	۰	۰.۰۰
۳۳	موسسه لغتنامه دهخدا	۰	۰.۰۰
۲۷	مرکز تحقیقات کویری و بیابانی ایران	۰	۰.۰۰
۲۸	مرکز مطالعات عالی بین‌المللی	۰	۰.۰۰
۳۰	موسسه حقوق تطبیقی	۰	۰.۰۰
۸	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۰	۰.۰۰
۹	دانشکده زبانهای خارجی	۰	۰.۰۰
۱۰	دانشکده علوم	۰	۰.۰۰
۵	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزش	۰	۰.۰۰
۳	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۰	۰.۰۰
۷	دانشکده دامپزشکی	۰	۰.۰۰
۱۹	شهید مداح (مجتمع آموزش عالی ابوریحان)	۰	۰.۰۰
۲۰	کوی دانشگاه	۰	۰.۰۰
۲۱	گروه ریاضی دانشکده علوم	۰	۰.۰۰
۱۲	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۰.۰۰	۰.۰۰
۱۵	دانشکده محیط زیست	۰	۰.۰۰
۱۸	شهید احمد دهقانی (مجتمع آموزش عالی قم)	۰.۰۰	۰.۰۰
جمع		۱۳۰۹۴	۱۰۰.۰۰

بتوان اطلاعات دقیقی از محتوای چنین کارهای تحقیقاتی ارائه داد. از وظایف نظام آموزشی دانشگاه تهران است که درس روش تحقیق و یا سمینار تحقیق را در گروه‌های مختلف آموزشی در اولویت‌های اولیه قرار داده، برای انجام این آموزش امکانات کافی ایجاد کند، و برغنا‌ی علمی این پژوهشها تاکید نماید تا علاوه بر پاسخگویی به بخش فراوانی از نیازهای تحقیقاتی مملکت، از هدر رفتن عمر، نیرو، و هزینه دانشجویان فارغ‌التحصیل این دانشگاه جلوگیری نموده، آنها را در زمینه یافتن فضاهای شغلی مناسب هدایت و یاری کند.

بیشترین مجموعه پایان‌نامه‌های این مقطع را دانشکده دامپزشکی جمع‌آوری کرده است. لازم به ذکر است که علت کثرت تعداد پایان‌نامه‌ها در این کتابخانه، پذیرفته شدن تقریباً اکثر دانشجویان این دانشکده در مقطع دکتری حرفه‌ای است که برابر کارشناسی ارشد محسوب می‌شود. مطابق جدول شماره ۴ از تعداد کل پایان‌نامه‌های این مقطع که حدود ۱۲ هزار است، در سه دانشکده هنرهای زیبا، ادبیات و علوم انسانی و کشاورزی بیشترین مجموعه پایان‌نامه‌های این مقطع گردآوری شده است و در اکثر کتابخانه‌ها تعدادی از این پایان‌نامه‌ها وجود دارد و تنها ۶ کتابخانه عدم وجود چنین مجموعه‌ای را گزارش کرده‌اند.

پایان‌نامه‌های دکترا

این گروه از پایان‌نامه‌ها، به علت قلت تعداد دانشجویان این مقطع، مجموعه کوچکتري از این منابع را تشکیل می‌دهد. مطابق جدول شماره ۵ بیشترین تعداد پایان‌نامه‌های دکترا به ترتیب در دانشکده‌های علوم پایه، ادبیات و علوم انسانی، و الهیات و معارف اسلامی جمع‌آوری شده است. در پانزده کتابخانه دیگر، تعداد این منابع چندان قابل ملاحظه نیست و برای پانزده کتابخانه نیز فقدان چنین مجموعه‌ای گزارش شده است.

پایان‌نامه‌های دکترا براساس رشته‌های تحصیلی و به علت غور و تداوم مطالعه تدوین‌کنندگان آن، اگر جنبه تحقیقی هم نداشته باشند تکنگاشتهای پرمحتوایی در آن زمینه علمی به شمار می‌روند. در پایان‌نامه‌های این مقطع، آن گروه که در زمینه علوم خالص و کاربردی تهیه می‌شوند، اکثراً، براساس اصول تحقیق

جدول شماره ۴- نسبت فراوانی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد در کتابخانه‌ها

ردیف	نام کتابخانه‌ها	کارشناسی ارشد درصد	درصد
۱	دانشکده دامپزشکی	۲۴۸۰	۱۵.۵۰
۲	دانشکده هنرهای زیبا	۱۹۴۲	۱۲.۱۴
۳	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۱۵۰۰	۹.۳۸
۴	دانشکده کشاورزی (مرکزی)	۱۴۵۰	۹.۰۶
۵	دانشکده علوم	۱۰۰۰	۶.۲۵
۶	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۹۸۰	۶.۱۳
۷	استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری	۹۰۳	۵.۶۵
۸	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۷۸۵	۴.۹۱
۹	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۷۸۰	۴.۸۸
۱۰	دانشکده فنی	۷۱۰	۴.۴۴
۱۱	دانشکده علوم اجتماعی	۶۰۰	۳.۷۵
۱۲	گروه فیزیک دانشکده علوم	۴۲۴	۲.۶۵
۱۳	شهید احمد دهقانی (مجتمع آموزش عالی قم)	۳۰۰	۱.۸۸
۱۴	دانشکده زبانهای خارجی	۲۹۴	۱.۸۴
۱۵	انستیتوی الکتروتکنیک	۲۷۵	۱.۷۲
۱۶	مرکز مطالعات عالی بین‌المللی	۲۷۵	۱.۷۲
۱۷	موسسه روانشناسی	۲۲۰	۱.۳۸
۱۸	گروه ریاضی دانشکده علوم	۲۲۰	۱.۳۸
۱۹	دانشکده منابع طبیعی	۱۷۷	۱.۱۱
۲۰	موسسه ژئوفیزیک	۱۶۰	۱.۰۰
۲۱	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزش	۱۳۹	۰.۸۷
۲۲	مرکز تحقیقات بیوشیمی - بیوفیزیک	۱۲۰	۰.۷۵
۲۳	گروه مکانیک دانشکده فنی	۱۱۹	۰.۷۴
۲۴	گروه مهندسی متالورژی و مواد	۸۲	۰.۵۱
۲۵	مرکز تحقیقات کویری و بیابانی ایران	۳۵	۰.۲۲
۲۶	دانشکده محیط زیست	۲۰	۰.۱۳
۲۷	موسسه باستانشناسی و موقوفات دکتر افشار	۶	۰.۰۴
۲۸	شهید مداح (مجتمع آموزش عالی ابوریحان)	۰	۰.۰۰
۲۹	موسسه لغتنامه دهخدا	۰	۰.۰۰
۳۰	موسسه حقوق تطبیقی	۰	۰.۰۰
۳۱	مرکز بین‌المللی آموزش زبان فارس	۰	۰.۰۰
۳۲	دانشکده اقتصاد	۰	۰.۰۰
۳۳	کوی دانشگاه	۰	۰.۰۰
	جمع	۱۵۹۹۶	۱۰۰

جدول شماره ۵- نسبت فراوانی پایان‌نامه‌های دکترا در کتابخانه‌ها

ردیف	نام کتابخانه‌ها	دکترا	درصد
۱	دانشکده علوم	۶۵۲	۴۱.۷۷
۲	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۵۰۰	۳۲.۰۳
۳	استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری	۲۱۶	۱۳.۸۴
۴	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۹۰	۵.۷۷
۵	دانشکده کشاورزی (مرکزی)	۱۶	۱.۰۲
۶	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۱۵	۰.۹۶
۷	موسسه ژئوفیزیک	۱۵	۰.۹۶
۸	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۱۰	۰.۶۴
۹	مرکز مطالعات عالی بین‌المللی	۱۰	۰.۶۴
۱۰	گروه ریاضی دانشکده علوم	۷	۰.۴۵
۱۱	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزش	۶	۰.۳۸
۱۲	مرکز تحقیقات بیوشیمی - بیوفیزیک	۵	۰.۳۲
۱۳	دانشکده علوم اجتماعی	۵	۰.۳۲
۱۴	موسسه روانشناسی	۴	۰.۲۶
۱۵	دانشکده منابع طبیعی	۳	۰.۱۹
۱۶	انستیتوی الکترونیک	۳	۰.۱۹
۱۷	دانشکده فنی	۲	۰.۱۳
۱۸	موسسه باستانشناسی و موقوفات دکتر افشار	۲	۰.۱۳
۱۹	گروه مهندسی متالورژی و مواد	۰	۰.۰۰
۲۰	مرکز بین‌المللی آموزش زبان فارسی	۰	۰.۰۰
۲۱	موسسه لغتنامه دهخدا	۰	۰.۰۰
۲۲	موسسه حقوق تطبیقی	۰	۰.۰۰
۲۳	مرکز تحقیقات کویری و بیابانی ایران	۰	۰.۰۰
۲۴	دانشکده محیط زیست	۰	۰.۰۰
۲۵	دانشکده هنرهای زیبا	۰	۰.۰۰
۲۶	دانشکده زبانهای خارجی	۰	۰.۰۰
۲۷	دانشکده اقتصاد	۰	۰.۰۰
۲۸	دانشکده دامپزشکی	۰	۰.۰۰
۲۹	گروه فیزیک دانشکده علوم	۰	۰.۰۰
۳۰	گروه مکانیک دانشکده فنی	۰	۰.۰۰
۳۱	کوی دانشگاه	۰	۰.۰۰
۳۲	شهید احمد دهقانی (مجتمع آموزش عالی قم)	۰	۰.۰۰
۳۳	شهید مداح (مجتمع آموزش عالی ابوریحان)	۰	۰.۰۰
	جمع	۱۵۶۱	۱۰۰

تدوین شده‌اند اما پایان‌نامه‌های رشته‌های علوم نظری کمتر روش تحقیقی داشته و بیشتر، جنبه تدوین تکنگاشتی دارند.

بدیهی است که توجه به انجام این واجب علمی برغناهی کیفی آن خواهد افزود و کماکان ما شاهد نشر متون علمی معتبر و با ارزشی خواهیم بود که در اکثر زمینه‌ها اگر نه تمامی اما هسته اصلی آن را پایان‌نامه‌های مقطع دکترای تدوین کنندگان آن متون علمی تشکیل می‌دهد.

مجموعه پایان‌نامه‌های مرکز اسناد کتابخانه مرکزی

برای آگاهی کامل از وضعیت پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه‌های دانشگاه تهران لازم است که مجموعه این منابع در کتابخانه مرکزی نیز بررسی شود تعداد پایان‌نامه‌های کارشناسی این مجموعه، به علت دریافت مجموعه‌های چند دانشکده، بیشترین تعداد را شامل می‌شود و بعد از آن، تعداد مجموعه پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکترا است که بترتیب ۸۴۸۹ عنوان کارشناسی، ۹۲۰۵ عنوان کارشناسی ارشد، و ۵۳۵ عنوان دکتراست که جمعاً ۱۸۲۲۹ عنوان می‌باشد. لازم به ذکر است که پایان‌نامه‌های تعدادی از فارغ‌التحصیلان این دانشگاه که در رشته‌های مختلف به زبانهای خارجی تهیه شده است و تعداد زیادی از پایان‌نامه‌های دانشگاههای مختلف از کشور آلمان و معدودی از کشورهای دیگر، به زبانهای خارجی نیز در این مجموعه وجود دارد. ضمناً، تعداد ۵۶۰ عنوان پایان‌نامه‌های فارغ‌التحصیلان دانشگاههای آمریکا که در زمینه ایران و مسایل مربوط به ایران تحقیق کرده‌اند، از طریق بنیاد مستضعفان نیویورک و دفتر ریاست دانشگاه تهران به مجموعه این کتابخانه افزوده شده است. تعداد پایان‌نامه‌های دانشگاه علوم پزشکی تهران موجود در مرکز اسناد شامل ۱۲۷۳ عنوان کارشناسی ارشد دانشکده بهداشت، ۲۴۶۴ عنوان داروسازی، ۱۹۱۱ عنوان دندانپزشکی و ۴۶۲۵ عنوان پزشکی است که جمعاً ۱۰۲۷۳ عنوان می‌شود.

وضعیت سازماندهی مجموعه‌های پایان‌نامه‌ها

همان‌طور که قبلاً ذکر شد، تنها در پنج کتابخانه هیچ نسخه پایان‌نامه‌ای از

مقاطع سه‌گانه جمع‌آوری نشده است اما از بیست و هشت کتابخانه‌ای که مجموعه‌ای بزرگ یا بسیار کوچک دارند، تنها، در ۱۶ کتابخانه به سازماندهی آنها پرداخته شده است. از این تعداد، تنها، پنج کتابخانه نظام نمایه‌سازی را که امروزه توسط اکثر کتابخانه‌های دنیا برای سازماندهی منابع غیرکتابی برگزیده شده انتخاب کرده و اجرا می‌کنند. نوع نظام نمایه‌سازی در این پنج کتابخانه نمایه‌سازی هم‌آرا گزارش شده است. و یازده کتابخانه نظام فهرست‌نویسی را اجرا می‌کنند که تنها، در دو کتابخانه فهرست‌نویسی موضوعی وجود دارد و در بقیه، اکثراً، به تهیه برگه مولف و یا مولف و عنوان با بازیابی الفبایی و شماره ثبت اقدام کرده‌اند. جدول شماره ۵ وضعیت سازماندهی مجموعه‌های پایان‌نامه‌ها را در کتابخانه‌های مختلف مشخص می‌کند. روش سازماندهی در کتابخانه مرکزی نیز نمایه‌سازی هم‌آراست.

وضعیت اطلاع‌رسانی از پایان‌نامه‌ها

از سالهای اولیه واسپاری نسخه‌هایی از پایان‌نامه تحصیلی دانشجویان به کتابخانه‌های دانشکده‌ها و موسسات و یا کتابخانه مرکزی، مطابق قانون حفظ حقوق مؤلف (چون این منابع منتشر شده نیستند) بر مراعات این قانون تاکید بسیار شده و تلاش بر این است که از حقوق تدوین‌کنندگان این منابع حفاظت کامل به عمل آید. اگرچه اجرای این قانون مانند دیگر قوانین مملکتی به درجه تعهد مجریان آن بستگی دارد اما علی‌الاصول در تمام کتابخانه‌ها، بجز استثناهایی بسیار نادر، سعی شده است از پایان‌نامه‌ها فقط در حد مطالعه در محل و احیاناً یادداشت چند نقل قول با ذکر منبع و یا استفاده از منابع و مراجع معرفی شده و نهایتاً رونوشت چکیده پایان‌نامه‌ها استفاده شود.

جدول شماره ۶- وضعیت سازماندهی مجموعه‌های پایان‌نامه‌ها

ردیف	نام کتابخانه‌ها	روش سازماندهی	نوع نمایه‌سازی
۱	استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری	فهرست‌نویسی براساس عنوان و مؤلف	
۲	انستیتیوی الکترونیک	نمایه‌سازی	
۳	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	فهرست‌نویسی	
۴	دانشکده اقتصاد	فهرست‌نویسی و نمایه‌سازی	هم‌آرا
۵	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزش		
۶	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	برگه عنوان نویسنده و شماره ثبت	
۷	دانشکده دامپزشکی	فهرست‌نویسی	
۸	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی		
۹	دانشکده زبانهای خارجی		
۱۰	دانشکده علوم		
۱۱	دانشکده علوم اجتماعی	نمایه‌سازی	هم‌آرا
۱۲	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	فهرست‌نویسی و نمایه‌سازی	
۱۳	دانشکده فنی	تفکیک رشته و شماره ترتیبی	
۱۴	دانشکده کشاورزی (مرکزی)	نمایه‌سازی	
۱۵	دانشکده محیط زیست		
۱۶	دانشکده منابع طبیعی	فهرست‌نویسی موضوعی	
۱۷	دانشکده هنرهای زیبا	فهرست‌نویسی توصیفی تحلیلی بدون رده‌بندی	
۱۸	شهید احمد دهقانی (مجمع آموزش عالی قم)	فهرست‌نویسی	
۱۹	شهید مداح (مجمع آموزش عالی ابرویحان)		
۲۰	کوی دانشگاه		
۲۱	گروه ریاضی دانشکده علوم		
۲۲	گروه فیزیک دانشکده علوم		
۲۳	گروه مکانیک دانشکده فنی	فهرست‌نویسی	
۲۴	گروه مهندسی متالورژی و مواد		
۲۵	مرکز بین‌المللی آموزش زبان فارسی	فهرست‌نویسی موضوعی	
۲۶	مرکز تحقیقات بیوشیمی - بیوفیزیک		
۲۷	مرکز تحقیقات کویری و بیابانی ایران	فهرست‌نویسی با برگه عنوان	
۲۸	مرکز مطالعات عالی بین‌المللی		
۲۹	موسسه باستانشناسی و موقوفات دکتر افشار		
۳۰	موسسه حقوق تطبیقی		
۳۱	موسسه روانشناسی		
۳۲	موسسه ژئوفیزیک		
۳۳	موسسه لغتنامه دهخدا		

نتیجه و پیشنهاد

- ۱- مجموعه پایان‌نامه‌های کتابخانه مرکزی باید از نظر کمی با مجموعه کتابخانه‌های دانشکده‌ها و موسسات مقایسه و تکمیل شود، و بالعکس.
- ۲- سازماندهی این مجموعه‌ها تنها در یک واحد یا در مرکز اسناد کتابخانه مرکزی، و یا در کتابخانه دانشکده و موسسه مربوطه و یا به گونه‌ای اشتراکی و تعاونی توسط هر دو با پرهیز از دوباره کاری انجام شود.
- ۳- برای انجام این سازماندهی دستورالعمل‌های واحدی تدوین و در اختیار تمامی کتابخانه‌ها قرار گیرد.
- ۴- در انتهای مقاطع زمانی فصل، شش ماه یا سالانه فهرست‌های موضوعی کاملی همراه با توصیف‌گرهای موضوعی به کار رفته و تجزیه و تحلیل‌های لازم از فشردگی یا خلاءهای موضوعی تدوین و منتشر شود.
- ۵- در همکرد توصیف‌گرهای مستند شده به همراه معادلهای انگلیسی آنها توسط مرکز اسناد کتابخانه مرکزی هر ساله منتشر شود تا علاوه بر کمک به تدوین اصطلاحنامه‌های موضوعی مختلف در سازمانهای گوناگون، از انجام مکرر این زحمتی که زمان و نیروی متخصص فراوانی را به خود اختصاص می‌دهد در کتابخانه‌های این دانشگاه و دانشگاه‌های دیگر نیز پرهیز شود.
- ۶- نشر فهرست‌های تجزیه و تحلیل شده علاوه بر هدایت دانشجویان در انتخاب موضوعات تازه، از انجام تحقیقات مکرر جلوگیری می‌کند و استادان را نیز به راهنمایی دانشجویان در مسایل جدید علاقه‌مند می‌سازد. به امید آن روز ان شاء الله.

منابع

- 1- **Unesco Statistical year book** (1995): Paris, 1963- P.7.
- ۲- پوری سلطانی، فروردین راستین، اصطلاحنامه کتابداری: تهران، کتابخانه ملی ایران ۱۳۶۵، ص ۶۷.
- 3- Charles H. Busha, Stephen P. Harter, *Research methods in librarianship: Techniques and interpretation*. New York, etc., Academic Press, 1980 P. 345.